

Ferhengenâme-yi Sa'dî Tercümesi'nde Kullanılan Bazı Deyimler ve Deyimlerin Farsça Karşılıkları

Some Idioms Used in Ferhengname-yi Sadi Tercumesi and Their Persian Equivalents

Funda Şan¹

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: F.Ş. 0000-0002-7357-4668

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Funda Şan,
Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: sanfunda@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 22.05.2020
Revizyon Talebi/Revision Requested: 03.12.2020
Son Revizyon/Last Revision Received: 13.12.2020
Kabul/Accepted: 16.12.2020

Atf/Citation:
Şan, F. (2021). Ferhengenâme-yi Sa'dî Tercümesi'nde kullanılan bazı deyimler ve deyimlerin Farsça karşılıkları. *TUDED*, 61(1), 283–302.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2020-0040>

ÖZET

Ferhengenâme-yi Sa'dî Tercümesi, Hoca Mes'ud bin Ahmed'in 1354/1355 (H.755) yılında Sa'dî'nin 1257 yılında yazdığı *Bostan* adlı Farsça eserinden Türkçeye tercüme ettiği didaktik bir eserdir. *Bostan*, ahlak, eğitim, evlilik, devlet yönetimi gibi pek çok konu hakkında nasihatlerin bulunduğu hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde üzerine müntehablar (seçkiler), muhtasalar ve nazireler yazılan Fars edebiyatı için mühim bir mesnevidir. Hoca Mes'ud tarafından 14. yy'da yazılan eser ise 4044 beyitlik *Bostan*'ın yaklaşık bin beyitlik tercümesidir. Hoca Mes'ud eserin girişinde bu tercüme sırasında mümkün olduğunca yabancı kelimelere yer vermediğini belirtmiştir. Eser hakikaten de Eski Anadolu Türkçesi döneminin Türkçe söz varlığının zenginliğini ortaya koymaktadır. Ancak Hoca Mes'ud her ne kadar yabancı kelimelere yer vermediğini belirtmiş olsa da aynı zamanda mana ve biçim bakımından mümkün olduğunca ana metne sadık kalmaya çalıştığını da ifade etmiştir. Bu sebeple eser Türkçe yazılmaya çalışılmış olsa da Farsçadan tercüme bir eser olması dolayısıyla bazı Farsça yapı ve kalıpların izlerini taşımaktadır. Bu yapılardan biri de eserde anlatımı güçlendirmek için kullanılan deyimlerdir. Çalışmada Hoca Mes'ud'un eserindeki deyimler tespit edilmiş ve bunların Farsça karşılıklarına yer verilerek aralarındaki benzerlik ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ferhengenâme-yi Sa'dî Tercümesi, Hoca Mes'ud, *Bostan*, Eski Anadolu Türkçesi, deyimler

ABSTRACT

Ferhengenâme-yi Sa'dî Tercümesi is a didactic text translated into Turkish by Hodja Mes'ud bin Ahmed in 1354/1355 (H.755) from Sa'dî's Persian text *Bustan* written in 1257. *Bustan*, on which selective and parallel texts have been written both in its period and later on, is an important mesnavi in Persian literature that gives advice on many topics such as morality, education, marriage, and state administration. While *Bustan* is composed of 4044 couplets, *Ferhengenâme-yi Sa'dî Tercümesi* has just approximately one thousand couplets. Hodja Mes'ud remarks in the introductory part of the work that he did not use any foreign words in this translation. The text indeed manifests the richness of Turkish vocabulary in the Old Anatolian Turkish period. However, although Hodja Mes'ud claims that he avoided using foreign vocabulary, he also mentions to have stayed with the original script in terms of meaning and structure and the work has traces of some Persian structures and patterns, as it is a translation from Persian. One of these structures is the use of idioms to strengthen expression in the work. In this study, the idioms in the text of Hodja Mes'ud are identified and similarities between these idioms and their Persian equivalents are shown.

Keywords: Ferhengenâme-yi Sa'dî Tercümesi, Hodja Mes'ud, *Bustan*, Old Anatolian Turkish, Idioms

EXTENDED ABSTRACT

Ferhengnâme-yi Sa'dî Tercümesi (The Translation of Ferhengname-yi Sadi) is a didactic mesnevi written in the 14th century in Old Anatolian Turkish. The writer, Hodja Mes'ud bin Ahmad acknowledges that he translated his work in 1354/1355 (H.755) from the Persian version called *Bustan* by Sadi dated 1257. Although *Bustan* has 4044 couplets, *Ferhengnâme-yi Sa'dî Tercümesi* has just around one thousand couplets.

In the introduction, Hodja Mes'ud implies that he did not use any foreign words in his translation work. The text actually portrays the richness of Turkish vocabulary in the Old Anatolian Turkish period. However, although Hodja Mes'ud claims that the work has been written in pure Turkish, he also tried to keep the original form and the structure. When we compare his translation and the original text, we can easily say that they are written in a very similar form. *Ferhengnâme-yi Sa'dî Tercümesi* was written in the same meter of mutekarib (feûlun feûlun feûlun feûl) just as *Bustan*.

Ferhengnâme-yi Sa'dî Tercümesi and *Bustan* also have similarities in terms of meaning. As Hodja Mes'ud mentions in his text, he tried to keep the meaning as he did for the form.

Hoca Mes'ud states that the book he intended to write was not original *Bustan*, but a concise work created with selected couplets from it. Fuad Koprulu and Kilisli Muallim Rifat also stated that they examined many of the shortened and selective *Bustan* and none of them were compatible with the work written by Hodja Mes'ud. Unfortunately, despite my long-term efforts, I also could not find a shortened Persian copy that overlaps with the work of Hodja Mes'ud.

Although I did not find the original of the work, when we compare the text with the original *Bustan*, we see that the meaning of the couplets in Persian and Turkish overlap. In other words, as Hoca Mes'ud said, the work had been translated in the same meter with Persian and without much change in the meaning. In the copy published by Kilisli Muallim Rifat, some couplets in Persian forms are also added as a footnote. Comparing the Persian and Turkish forms of these couplets, some couplets seem to be exactly the same. As Rifat did, I also compared some other couplets in the two languages, and I found that the translation was made word for word from Persian to Turkish in some couplets. As an example, in Turkish, *götürmez-mi-di yel her şubh u şâm/Süleymân serîrin 'alayhi's-salâm* (Kopenhagen: couplet 72) (Did wind not bring Suleiman's crown from place to place every day and every night); is translated from Persian text, *ne ber bād refûi sehergâh u şâm/serîr-i Süleymân 'aleyhi's-selâm* (*Bustan*: page 83/couplet 13)

As was *Ferhengnâme-yi Sa'dî Tercümesi*, many other works such as *Hüsrev and Şirin*, *Mantiku'l-Tayr*, *Leyla and Mecnun*, *Yusuf and Züleyha* were translated from Persian into Turkish during the period when Turkish was the written language in Anatolia. As a result of this, many Persian structures, phrases and words have been used widely in Turkish. Undoubtedly, one of these examples of structures that have been translated from Persian to Turkish is idioms.

Many idioms that are still in use in contemporary Turkish also exist in Persian. The question of whether these idioms were transmitted from Persian to Turkish through texts or from Turkish to Persian verbally is controversial. However, it can be said that some of the idioms used in Turkish based on written texts were translated into Turkish during these translation activities and gained widespread usage in Turkish. One could also say Hoca Mes'ud must have tried to use the idioms that were already used in Turkish at that time, to make the text more meaningful and at the same time to stay with the Persian script.

Ferhengenâme-yi Sa'dî Tercümesi contains many idioms that were written in the Old Anatolian Turkish era in the 14th century and translated from Persian *Bustan* and have similar use in terms of its structure such as *dilüj çek-*: dilini tutmak, susmak vs. *zabân dar kashîdan*: to keep in one's tongue. Apart from these, there are some idioms used in the Turkish version which are not the same as in the Persian couplets. However, some idioms might be found in Persian. One of the methods of creating this kind of idiom is taking the nouns as they are and adding a Turkish verb in the same meaning with Persian ones such as *cem' kıl-*: bir araya getirmek, toplamak vs. *jam' kardan*: to assemble, bring together, collect. Another type of idiom used in the text is where nouns and verbs were different but with the same meaning such as *el yu-*: kötü bir şeyden uzak durmak, onu yapmaktan vazgeçmek vs. *dast shustan*: to abandon.

As I explained above, because Hodja Mes'ud tried to keep the form and the meaning close to its Persian version, *Ferhengenâme-yi Sa'dî Tercümesi* has traces of some Persian structures and patterns. One of these structures is idioms used to strengthen expression in the work. In this study, the idioms in the text of Hodja Mes'ud were identified and the similarities to their Persian equivalents were pointed out.

GİRİŞ

Her toplumun dili, yaşadığı ortamın, göçlerin, inançların, gelenek ve göreneklerin ışığında yüzyıllar içerisinde şekillenmekte ve dönüşmektedir. Bu maddi ve manevi değerlerdeki herhangi bir değişim, karşılaşma ya da aktarım, dilin dinamiklerini değiştirip onun yeniden şekillenmesini sağlamaktadır.

13. yüzyılda Türklerin Anadolu'ya geçişiyle beraber Anadolu'da yeni bir yazı dili gelişmeye başlamıştır. Eski Anadolu Türkçesi olarak adlandırılan bu dilin edebî dil olma sürecinde elbette ki Arapçanın ve özellikle de komşu dil Farsçanın etkisi yadsınamaz. 13. ve 15. yüzyıllar arasında dilin oluşum sürecinde Anadolu'nun hemen yanı başında Sa'dî, Nizâmî gibi usta şairlerin kaleminden çıkan Farsça eserlerin, Eski Anadolu Türkçesi eserlerinin oluşumunda iyi bir örnek teşkil ettiği söylenebilir. Nitekim Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan pek çok eser Farsçadan çeviri ya da adaptasyon yoluyla Türkçeye kazandırıldığı görülmektedir.

Farsçadan Türkçeye yapılan çeviri faaliyetleri sırasında pek çok kelime, ek ve gramer yapısının yanında deyim, atasözü gibi dile ait pek çok kullanımın da Türkçeye geçtiği söylenebilir. Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserleri ve onların Farsça orijinalinden örnek alınan eserler incelendiğinde iki dil arasındaki deyim, atasözü ve kalıp ifadelerdeki benzerliğin hayli fazla olduğu görülmektedir. Bu ifadelerin bazıları kelime kelime çeviri yöntemi ile bazıları da mealen çeviri yöntemiyle yapılmıştır. Deyim, atasözü ve kalıp ifadelerin ilk olarak hangi dilden diğerine geçtiği ancak her iki dilin çok eski dönemlere ait metinleri ayrıntılı olarak incelenerek elde edilebilir. Bu sebeple şimdilik bu alışverişin her iki dil içinde de karşılıklı olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Çeviri faaliyetleri sırasında her ne kadar Farsça eserler örnek alınsa da kelimelerin Türkçe karşılıklarını kullanmak bu dönemin yazar ve şairleri için mühim meselelerden biridir. Örneğin Türkçenin hemen her kesiminde Farsça *çoban* kelimesi kullanılırken Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde *çoban* kelimesi yanında *güden* veya *güdücü* kelimelerine de rastlanmaktadır. Aynı durum deyim yapımında da dikkat çeker. Bu dönemde Türkçede “karşılama” anlamı taşıyan *istikbal etmek* yerine *karşılıy çıkma* deyiminin de kullanıldığı görülmektedir (Aksan, 2013: s.54). Farsça dışında Avrupa dillerinden Türkçeye giren pek çok deyim de geçmişte ve günümüzde benzer yolla Türkçeye kazandırılmış olduğu söylenebilir. Örneğin, MÖ. 4. yüzyılda yaşamış Siraküza kralı Dionysios'un krallığın rahat olduğunu savunan Demokles'e, bu işin ne kadar tehlikeli olduğunu anlatmak üzere, yemek esnasında başının üzerine koydurduğu at kılına bağlı kılıç için kullanılan *Demokles'in kılıcı* deyimini, birçok dilde olduğu gibi Türkçede de önemli mevkilere yönelik tehlikeli durumları anlatmak için kullanılan deyimlerden biridir (Aksan, 2002: 97-98). Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizcenin tüm dünyada yaygınlaşmasıyla birlikte İngilizce deyimler de diğer dillerde olduğu gibi Türkçede de etkisini göstermeye başlamıştır: *kemerleri sıkmak* “to tighten the belts”, *formunda olmak* “to be in form”, *beyin yıkamak* “brain washing”... (Aksan, 2002: 110-111). Yukarıda da belirttiğimiz gibi yabancı diller arasında Türkçenin gerek coğrafi konumlarının yakınlığı gerekse tarih

boyunca sürdürülen ticari, siyasi ve kültürel ilişkilerin etkisiyle en çok deyim alışverişinde bulunduğu dil şüphesiz Farsçadır.

Deyim, genellikle bir durumu, karşılaşılan olayların özelliklerini, insan karakter ve davranışlarını, insanların çeşitli fiziksel ve ruhsal niteliklerini betimlemek üzere benzetme ya da aktarma denilen anlam olaylarından yararlanarak oluşturulan, sözü daha etkili bir biçimde söylemeye yarayan bir yapıdır. Örneğin “ölmek” eyleminin anlatımı esnasında eylemin yıkıcı etkisini azaltmak amacıyla genellikle ad aktarmaları yoluyla deyimlerden faydalanılır: *hayata gözlerini yummak, rahmetli olmak, vadesi dolmak...* Türkçede yaygın deyim yapma yollarından bir diğeri de aralarında benzetme ilgisi kurulan iki şeyin *gibi* edatı ya da *dönmek* eylemlerinin yardımıyla oluşturulmasıdır: *Çarşamba pazarı gibi, dut yemişi bülbüle dönme...* Buradaki birkaç örnekten de anlaşılacağı üzere, Türkçede her ne şekilde oluşturulsa oluşturulsun deyimlerin çoğunlukla bir eylem ile bittiği görülmektedir. Aynı durum Farsça için de söylenebilir. Farsça deyimler incelendiğinde onların da Türkçedeki gibi aralarında benzerlik ilgisi bulunan başka bir şeye benzetilerek aktarma yoluyla ve çoğunlukla eylemler yardımıyla oluşturulduğu görülebilir.

Bu çalışmada Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olan Hoca Mes’ud’un *Ferhengnâme-yi Sa’dî Tercümesi* adlı eseri ile Sa’dî’nin Farsça *Bostan* adlı eseri arasındaki benzerlik, bazı beyitler birebir karşılaştırılarak ortaya konacak ve özellikle iki dildeki deyim benzerlikleri bu iki eser üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

1. FERHENGÂNÂME-Yİ SA’DÎ TERCÜMESİ VE ESERİN BOSTAN İLE BENZERLİĞİ

Ferhengnâme-yi Sa’dî Tercümesi, Hoca Mes’ud bin Ahmed tarafından 1354/1355 (H. 755) yılında Farsçadan Türkçeye (Eski Anadolu Türkçesi) yapılan tercüme bir eserdir. Hoca Mes’ud eserin konusunu İranlı şair Sa’dî-yi Şirâzî’nin 1257 yılında yazdığı *Bostan* adlı didaktik eserinden almıştır. Ahlaki, siyasi, dinî, toplumsal ve günlük yaşantıya dair pek çok öğüdün bulunduğu mesnevi Fars edebiyatı için önemli bir eserdir. Hoca Mes’ud’un yaptığı çeviri ise döneminin dil özelliklerini ve söz varlığını yansıtmaya bakımından Eski Anadolu Türkçesi için mühim bir eser olmasına karşın üzerinde yeterince çalışma yapılmamıştır.

Ferhengnâme-yi Sa’dî Tercümesi’nin bugün Millet Kütüphanesi Ali Emîrî nüshası, Kopenhag nüshası, Manisa nüshası ve Köprülü’nün gördüğünü söylediği nüsha olmak üzere toplam dört nüshası bilinmektedir (Şan, 2013: 205-208).

Hoca Mes’ud 4044 beyitten oluşan *Bostan*’ın tamamını değil, yaklaşık 1000 beyitlik bir seçkiyi aynı vezinde mütekârib bahriyle (feûlun feûlun feûl) yazmıştır. Eserini yazmaya karar verme sürecini şu beyitlerle anlatmaktadır:

*oturur-iken bir gün evimde ben
hem inen melûl-idüm ol-demde ben* (Kopenhag: 42. beyit)

*okıdumdı ferheng-nâme sözin
ki Sa'dî düzüpdür anı aınsuzın* (Kopenhag: 44. beyit)

*ögüme düşe geldi dedüm hele
n'ola bu daıı türkiye ger gele* (Kopenhag: 45. beyit)

*ki Bostân içinden üzülmiş-durur
üküş hoş ögütler dizilmiş-durur* (Kopenhag: 46. beyit)

Eserin sebep-i telif bölümünde de belirttiği gibi tercüme esnasında mümkün olduğunca ana metne sadık kalmaya çalışmış, birebir tercüme etmeye gayret etmiştir. Eserin Farsça ya da Türkçe olmasının bir önemi olmadığını, önemli olanın sözün bir anlam içermesi ve doğru olması gerektiğini ifade etmiştir.

*ne dilce olurısa ma'nâdur aşl
kim anuı-içün kodılar bâb u faşl* (Kopenhag: 33. beyit)

*gerek söz ola ma'nilü vü oıat
tefâvüt degül dêrse türk ü tat* (Kopenhag: 34. beyit)

Hoca Mes'ud, tercümesini yaparken özellikle Türkçe kelimeler kullanmaya özen gösterdiğini, yabancı kelimeleri eserine almadığını vurgulamıştır:

*anuı degme bir beytine tercüme
dêrüp yad sözi sürmedüm harcuma* (Kopenhag: 50. beyit)

Hoca Mes'ud okuruna seslenerek inanmayanların eserini Farsçadaki biçimiyle karşılaştırmalarını, bu esere ne kadar emek verdiğini, Farsçadan Türkçeye nasıl doğru düzgün geçtiğini, biçim ve mana bakımından Farsçasıyla bir uyum içinde olduğunu görmelerini salık vermiştir:

*ey söz bilen inanmazısaı şına
muķâbil getir oşda tatcasına* (Kopenhag: 52. beyit)

*göresüz ki eylemidür dedüğüüm
belüre ne-deınlü emek yedüğüüm* (Kopenhag: 53. beyit)

*ki her beyti yerlü yerince düriüst
nete tatcadan türkiye geldi cüst* (Kopenhag: 54. beyit)

*ger ayrıksı oldıyısı harf u şavt
az olmış ola nesne ma'nâda fevt* (Kopenhag: 55. beyit)

Yukarıdaki beyitlerden de anlaşılacağı gibi Hoca Mes’ud eserini yazmaya karar verdiği kitabın orijinal *Bostan* değil, onun içinden seçme beyitlerle oluşturulan “muhtasar” minvalinde bir eser okuduğundan bahseder. Fuad Köprülü ve Kilisli Muallim Rifat da Hoca Mes’ud’un bu sözlerinden yola çıkarak Farsça pek çok *Bostan* muhtasâr (kısaltılmış olan) ve müntehâbı (seçmece olan) incelediklerini ancak hiçbirinin Hoca Mes’ud’un yazdığı eserle uyumlu olmadığını söylemişlerdir (Şan, 2013: 203-222). Biz de uzun süredir yaptığımız çalışmalar neticesinde maalesef Hoca Mes’ud’un eseriyle birebir örtüşen bir Farsça nüshaya rastlayamadık.

Eserin her ne kadar orijinalini bulamamış olsak da metni orijinal *Bostan* ile karşılaştırdığımızda beyitlerin Farsça ve Türkçe anlamlarının birebir örtüştüğünü görürüz. Diğer bir deyişle, Hoca Mes’ud’un dediği gibi eser, Farsçası ile aynı vezinde ve anlamda da pek değişiklik olmadan çevrilmiştir. Kilisli Muallim Rifat’ın yayımladığı nüshada bazı beyitlerin Farsça biçimleri de dipnotta verilmiştir. Bu beyitlerin Farsça ve Türkçe biçimleri karşılaştırıldığında bazı beyitlerin tamamen aynı oldukları gözlemlenmiştir:

*dekin oturu gezme çevre yaña
ki yuvalansa taş ot yapışmaz aña* (Kopenhag: 579. beyit)

(Boş oturup çevreyi dolanma; çünkü taş yuvarlanırsa ot ona yapışmaz.)

*sukūnī bed-est āvāre-ye bī-sebāt
ki bir seng gerdān ne-revīd nebāt* (Rifat: s. 51)

*eger pādīşāhdur ve ger eskici
atar tañ tokınsa aḥşam uci* (Kopenhag: 631. beyit)

(Padişah ya da eskici olsa da fark etmez, akşamın ucu dokununca tan başlar)

*eger pādīşāh-est ve ger pīne dūz
çü haftand gerd dişeb her do rūz* (Rifat: s.55)

*kaç andan ki söyleye on ürce söz
oñat bir sözüñ yeg [ki] on ürce söz* (Kopenhag: 661. beyit)

(On tane boş söz söyleyen adamdan kaç; bir doğru sözün on tane boş sözden iyidir)

*hazar kon zenādānde merde gūy
çü dānāyī-ki gūy vīrverde gūy* (Rifat: s.57)

*şeşe Raḥşdan bir puluç olsa bend
dutamaya yüz Rüstem atup kemend* (Kopenhag: 670. beyit)

(Yüz tane Rüstem olsa kement atıp tutamazken bir aciz Raḥş’ın bendini çözer.)

yekî tıfl berdârdâz Rahş bend
ne-yâyed başad Rüstem ander kemend¹ (Rifat: s. 58)

katumda benüm uşlu ol gişidür
ki gendüye olmak dümük işidür (Kopenhag: 701. beyit)

(Benim gözümde akıllı kişi, -başkasıyla uğraşmayıp- kendi işine bakandır)

kesî piş-e men der-cihân 'âkil-est
ki meşgûl hod ve ez-cihân gâfil-est (Rifat: s.60)

güli görse düşer muhakķık gözi
degül güle gendüye göyner özi (Kopenhag: 928. beyit)

(Tahkik edenin gözü gülü görse aciz kalır. Güle değil kendine yanar)

muhakķık çü ber merde rized güleş
ne be-rüy ki ber hod be-süzed dileş (Rifat: s.80)

eger muhtesib görse kayura hem
gişi-kim taşıdur terâzûda kem (Kopenhag: 979. beyit)

(Terazideki taşı az olan kişiyi, hesap memuru görünce üzülp tasalanır)

eger muhtesib kereded an-râ gam-est
ki seng-i terâzû-yı bâreş kem-est (Rifat: s.85)

Rifat yukarıda da görüldüğü gibi bazı beyitlerin Farsça karşılıklarını dipnotlarda vererek beyitlerin Türkçe ve Farsça benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya konmasına katkı sağlamıştır. Bu çalışmada Rifat'ın birkaç beyitle sınırlı bıraktığı bu yöntem genişletilerek daha fazla beyit karşılaştırılmış, aralarındaki benzerlik ve farklılıklar incelenmeye çalışılmıştır.

götürmez-mi-di yel her şubh u şâm
Süleymân serîrin 'alayhi's-salâm (Kopenhag: 72. beyit)

(Rüzgâr, her sabah ve akşam Süleyman'ın tahtını -bir yerden bir yere- götürmüyor muydu?)

ne ber bād refî şehergâh u şâm
serîr-i Süleymân 'aleyhi's-selâm (Bostan: s. 83/13. satır)

becid eyleme dîvâr öjinde lâğ
ki dîvârıñ ardında olur kulağ (Kopenhag: 663. beyit)

1 Muallim Rifat Farsça orijinalini verdikten sonra dipnotta şu açıklamayı yapmıştır: atañ yularını bağından bir çocuk çözebilir, fakat bir kere at kaçdı mı yüz Rüstem maharatında dilâver kemend atıp onu yakalayamaz. buluç ise innin kimsedir. Burada maksat 'âciz, za'îf, güçsüz insandır. Rahş Rüstem'in atının adıdır. "Rüstemin Rahş adlı atı var idi, eyle bil kim gendüziyle yar idi" Aşık Paşa'nın sözü (RİFAT, 1340-1342 (M.1921-1922): 58).

(Duvar önünde şakayı hemen söyleme; çünkü duvarın arkasında kulak vardır -yerin kulağı vardır-).

me-kon pey-deş dīvār ğıybet besī
kesī būd ki-ez pes-eş ğuş dāred kesī (Bostan: s.273/5. satır)

ġanīmet bil oş [kim] urursın nefes
çü kuş uça ne işe yarar kafes (Kopenhag: 925. beyit)

(Nefes almayı ganimet bil; kuş uçarsa kafes neye yarar?)

çü tūī kelāġeş būd hem nefes
ġanīmet şomāred ħālāş ez kafes (Bostan: s. 292/4. satır)

yigitlikde urduş-ısa el ayak
kocalıkda öġün dēr ü ħakķa bak (Kopenhag: 907. beyit)

(Gençliğinde el ayak vurduysan (çabaladıysan), ihtiyarlığında aklımı topla ve Hakka bak!)

eger der cevānī zedī dest o pāy
der eyyam-e pīrī be heş bāş o rāy (Bostan: s. 338/13. satır)

geçenler üzerine her bir nefes
teferrüclenüben geçürdün heves (Kopenhag: 910. beyit)

(Her bir saniye gelip geçenlerle eğlenip heves geçirdin)

teferrüc konān der hevā-yi heves
gozaştem ber ħāk bisyār kes (Bostan: s. 339/5. satır)

ber ol yēr kim ey Sa 'dī ağaç diken
döġer ħırmanı ol-ki toġmın eker (Kopenhag: 986. beyit)

(Ey Sa 'dī, ağaç diken yemiş yer, tohum eken harman döver)

ber ān ħored Sa 'dī ki bīġī nişāned
kesī bored ħırman ki toġmī feşāned (Bostan: s.364/4. satır)

2. METİNDE KULLANILAN DEYİMLER

Eser üzerinde uzun süredir devam eden dil incelememiz sırasında dikkatimizi çeken unsurlardan biri de metinde kullanılan deyimlerdir. Kullanılan deyimlerin pek çoğu Farsçada da yaygın biçimde kullanılan deyimlerin birebir karşılıkları gibidir. Elimizde Hoca Mes'ud'un tercüme ettiği nüsha olabilseydi beyitler ve deyimlerin birebir karşılaştırmasını daha kolay yapabiliriz. Ancak Köprülü ile Rifat'ın da belirttiği gibi Hoca Mes'ud'un eserine konu olan

örnek bulunamamıştır (Şan, 2013; 203-222). Bu sebeple bu çalışmamızda *Ferhengnâme-yi Sâdi Tercümesi*'nde tespit edebildiğimiz deyimler, Sa'dî'nin *Bostan* eseri esas alınarak karşılaştırılmaya çalışılmıştır.

Türkçenin Anadolu'da yazı dili olma sürecinde *Hüsrev ile Şirin*, *Mantuku't-Tayr*, *Leyla ile Mecnun*, *Yusuf ile Züleyha* gibi pek çok eser Farsçadan Türkçeye çevrilmiştir. Bu çeviri faaliyetleri sonucunda pek çok Farsça yapı, tamlama ve kelime Türkçede de yaygın biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Farsçadan Türkçeye geçen bu yapı örneklerinden biri de şüphesiz deyimlerdir. Bugün Türkçede hâlâ kullanımda olan pek çok deyim karşılığı Farsçada da vardır. Bu deyimlerin metinler yoluyla Farsçadan mı Türkçeye yoksa sözlü yolla Türkçeden mi Farsçaya geçtiği meselesi tartışmalıdır. Ancak yazılı metinlere dayanarak Türkçede kullanılan bazı deyimlerin bu çeviri faaliyetleri sırasında Türkçeye geçmiş ve Türkçede de yaygınlık kazandığı düşünülebilir. Başka bir olasılıkla Hoca Mes'ud eseri çevirirken o dönemde zaten Türkçede de kullanılan deyimleri kullanmayı seçerek metni daha anlaşılır kılmaya aynı zamanda da Farsça metne sadık kalmaya çalışmış olmalıdır. *Ferhengnâme-yi Sa'dî Tercümesi* de 14. yüzyılda Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış ve Farsça *Bostan* eserinden çevrilmiş olması dolayısıyla Farsça ile ortak kullanım alanı olan ve yapı olarak benzerlik gösteren pek çok deyim içermektedir. Bu deyimlerden bazıları ve Farsça *Bostan* eserindeki karşılıkları şöyledir:

dilûñ çek-: dilini tutmak, susmak

zabān dar kashīdan: to keep in one's tongue (Steingass: s.608/2. sütun)

zabān kelimesi Farsçada "dil", *kashīdan* fiili ise kelime anlamı olarak "çekmek" demektir. İki sözcüğün bir araya gelmesiyle ortaya çıkan mecaz anlam Türkçeye de aynı yolla kazandırılmıştır.

dilûñ çek eger var-ısa sende hûş

yā Sa 'dī bigi söyle yā ol hamûş (Kopenhag: 690. beyit)

(Şuurun yerindeyse dilini tut! Ya Sa'dî gibi söyle ya da sessiz ol!)

çü Sa 'dī kesī zevk halvet çeşīd

ki ez her ki 'ālem zebān der keşīd (Bostan: s.292/13. satır)

el ayak ur-: (elde edilemeyecek bir şey için) çırpınmak, çabalamak

dast u pā zadan: to beg with importunity (Steingass: s.521/1. sütun)

Farsçada kelime anlamı olarak *dast* el, *pā* ayak, *zadan* ise "vurmak" anlamı taşır. Kelime anlamı olarak el ve ayaklarıyla vurmak gibi bir anlama gelen deyim, kelimelerin Farsçada da Türkçedeki anlamı gibi "bir işi elde etmek uğruna çok çabalamak, uğraşmak, bir işi elde etmek için tepinmek" gibi anlamlar içermektedir.

yigitlikde urduñ-ısa el ayak

kocalıkda ögün dēr ü Hakkā bak (Kopenhag: 907. beyit)

(Gençliğinde çırpınıp başaramadıysan, ihtiyarlığında aklını topla ve Hakka bak!)

eger der cevānī zedī dest o pāy
der eyyam-e pīrī be heş bāş o rāy (Bostan: s. 338/13. satır)

yèle gêt-: boşa gitmek, mahvolmak

bar bād raftan: to perish (Steingass: s.137/2. sütun)

Farsçada *bād* “rüzgâr”, *raftan* ise “gitmek” demektir. Kelime anlamı olarak “rüzgârda gitmek” gibi bir anlamı olan deyim, bir işin rüzgârla beraber savrulması, boşa gitmesi, yok olması” gibi anlamlar kazanmıştır.

gel ey kim senūñ yetmişe yêtdi ‘ömür
meger uyır-ıduñ yèle gêtdi ‘ömür (Kopenhag: 899. beyit)

(Ey ömrü yetmişe dayanan sen, gel! Uyuduğun için ömrün yele gitti -boşa gitti-.)

beyā ey ki ‘ömret be heftād refi
meger hafta būdī ki ber bād refi? (Bostan: s.335/7. satır)

Yukarıda ismi geçen deyimler görüldüğü gibi Farsça deyimlerin Türkçeye yapılmış birebir karşılıklarıdır. Hoca Mes’ud gerçekten de eserinde ifade ettiği gibi eseri olduğu gibi çevirmeye, biçim ve manada en az değişiklik yaparak tercümesini oluşturmaya gayret etmiştir. Adı geçen beyitler haricinde metinde Farsça biçiminden örnek alınarak Türkçeye uyarlanmaya çalışılan beyitlerde bazı isimler birebir alınmış ve isme bir Türkçe fiil getirilerek deyim oluşturulmuştur.

‘ahd şı-: yemin bozmak

‘ahd şikesten: şikesten-i peymān u nakz-i ‘ahd.

Deyim Farsçada Arapça kökenli bir kelime olan “yemin, ant” anlamına gelen *‘ahd* ile Farsçada “kırmak” anlamına gelen *şikesten* fiiliyle kullanılmaktadır.

Hudāya üküş şımışam ‘ahdler
każā-y-ıla nête edem cehdler (Kopenhag: 1028. beyit)

(Ey Allah’ım çok yeminler bozmuşum, kaderle nasıl uğraşırım?)

cem ‘ kıl-: bir araya getirmek, toplamak

cem ‘ kerden: emval bisyār cem ‘ kerd, gerd kerden.
jam ‘ kardan: to assemble, bring together, collect (m.c.) (Steingass: s.371/2. sütun)

Deyim Farsçada Arapça kökenli bir kelime olan *cem ‘* ve “yapmak, etmek” anlamına gelen Farsça *kerden* fiiliyle kullanılmaktadır.

*tağulmuş gönülleri sen cem ' kıl
ki cem 'iyyetün'den üzölmeye kıl* (Kopenhag: 301. beyit)

(Dağılımış gönülleri sen topla; çünkü sen topladığında bir kıl bile kopmaz.)

fevt ol-: kaybolmak, yitmek

fevt şoden: ez-beyn reften, ez-dest reften.

Deyim Farsçada Arapça kökenli bir kelime olan, “bir şeyi kaybetme, elden kaçırma” anlamına gelen *fevt* ile Farsça “olmak” anlamına gelen *şoden* fiiliyle kullanılmaktadır.

*ger ayruksı oldı-y-ısa harf u şavt
az olmuş ola nesne ma 'nâda fevt* (Kopenhag: 55. beyit)

(Her ne kadar harfleri ve sesleri farklıysa da manada pek bir şey kaybolmamıştır.)

ğuşsa yê-: kederlenmek

ğuşsa ĥorden: ĥam u endüh ĥorden.

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan ve “keder” anlamına gelen *ğuşsa* ile “yemek” anlamına gelen Farsça *ĥorden* fiiliyle kullanılmaktadır.

*üküş ĥuşsa yê vü çevürme yüzi
apılayı-gör bir ĥişi 'çün yüzi* (Kopenhag: 328. beyit)

(Bir kişinin gönlünü hoş tut, onun için üzöl, ondan yüzünü çevirme!)

*yêseñ ĥuşsa gündüz kayurma êy yâr
gece çün yanuñda ola ĥam-güsâr* (Kopenhag: 718. beyit)

(Ey dost, gündüz canın sıkılırsa endişelenme, çünkü geceleri dert ortağın yanındadır.)

ĥirman döğ-: Ekin tanelerini saptan ayırma işini yapmak

ķhirman zadan: to stack corn (Steingass: s.457/1. sütun)
ķhirman borden: istifade ez-ķhirman kerden, ķhirman be-dest âverden.

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan ve “harman” anlamına gelen *ķhirman* ile “vurmak, dövmek” anlamına gelen Farsça *zeden* fiiliyle kullanılmaktadır. Bostanda ise deyim “taşımak” anlamına gelen *borden* fiiliyle kullanılmıştır. Ancak Türkçede “harman taşımak” gibi bir deyim olmadığı için onun yerine *ķhirman zeden* deyiminin karşılığı olan *ķhirman döğmek* kullanılmıştır.

*ber ol yêr kim êy Sa 'dî ağaç diken
döğer ķhirmanı ol-ki toĥmın eker* (Kopenhag: 986. beyit)

(Ey Sa'dî, ağaç diken yemiş yer, tohum eken harman döver.)

*ber ân hored Sa 'dî ki bîhî nişāned
kesî bored hırman ki tohmî feşāned* (Bostan: s.179)

istimā' ét-: dinlemek

Deyim Farsçada Arapça kökenli bir kelime olan ve “duyma” anlamına gelen *istimā'* ile Farsça *kerden* fiiliyle kullanılmaktadır.

istimā' kerdem: şeniden, güş dāden.
*nedür dēmezem ēy qarındaş semā'
meger bileven kim ēder istimā'* (Kopenhag: 431. beyit)

(Ey kardeş, eğer işitenin kim olduğunu bilirim, işitilen nedir diye sormam.)

murād al-: arzusuna kavuşmak

mūrād berdāšten: kām giriften, be kām resīden.

Deyim Farsçada Arapça kökenli bir kelime olan *murād* ile Farsçada “almak” anlamına gelen *berdāšten* fiilinin birleştirilmesiyle kullanılmaktadır.

*cihāndan şu kimse murādı ala
ki yāri-y-ıla bir göñülde ola* (Kopenhag: 720. beyit)

(Kalpleri birbiri için atan bir sevgiliyle olan kişi, bu dünyada arzusuna kavuşmuştur.)

nefes ur-: nefes almak

nefes zedem: nefes keşiden, zendegī kerdem.
nafas zadan: to breathe (Steingass: s. 1416/1.sütun)

Deyim Farsçada Arapça kökenli bir kelime olan *nefes* ile Farsçada “vurmak” anlamına gelen *zedem* fiiliyle kullanılmaktadır.

*ganīmet bil oş [kim] urursın nefes
kü kuş uça ne işe yarar kafes* (Kopenhag: 925. beyit)

(Nefes almayı ganimet bil; kuş uçarsa kafes neye yarar?)

*çü tūī kelāgeş būd hem nefes
ganīmet şomāred hālāş ez kafes* (Bostan: s. 143)

terahhüm eyle-: merhamet etmek

terahhüm kerdem: bahşīden, rahm āverden, rahm kerdem, şefkāt kerdem
tarahhüm kardan: to pity, to spare (Steingass: 293/2. sütun)

Deyim Farsçada Arapça kökenli bir kelime olan ve “bağışlama” anlamına gelen *terahhüm* ile Farsça *kerden* fiilinin birleştirilmesiyle kullanılmaktadır.

terahhüm sen eylemegil zâlîme
anja rahmetün zulmdür 'âleme (Kopenhag: 339. beyit)

(Zalime merhamet etme! Ona rahmet etmen demek dünyaya zulüm etmek demek olur.)

ümîd üz-: (bir şeyden) ümit kesmek, ummayı bırakmak

ümîd borîden: nevmîd şoden, ümîd berhâsten.
umed-râ pai burîdan: to lose hope (Steingass: s.101 (2. sütun))
baḥîlûḡ elindeki altun henüz
taş içindedür andan ümîdün üz (Kopenhag: 325. beyit)

(Cimrinin elindeki altın taş içindedir, ondan ümidini kes!)

yâd êt-: hatırlamak, anmak

yâd kerden: be-ḥâṭır âverden, be yâd âverden

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan ve “anma, hatırlama” anlamına gelen *yâd* ile Farsça *kerden* fiilinin birleştirilmesiyle kullanılmaktadır.

oḡul çün-ki dükede on yaşını
yâd êtme âdem anuḡ yoldaşını (Kopenhag: 744. beyit)

(Ey insan, oḡlan on yaşını bitirince onun yoldaşını anma!)

Yukarıdaki beyitlerin haricinde metinde hem isim kısmı hem de fiil kısmı Türkçe olan Farsça birebir kelime karşılıkları bulunan deyimler de vardır:

baş çek-: itiraz etmek, kafa tutmak, kabul etmemek

ser keşîden: kabûl ne-nemûden, nâ-fermânî kerden, ser berdâşten.
sar kashîden: to disobey (Johnson:691/3. sütun)

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan ve “baş, kafa” anlamı taşıyan *ser* ile Farsça “çekmek” anlamına gelen *keşîden* fiiliyle kullanılmaktadır.

Türkçede “herhangi bir konuda önde gitmek, önyak olmak” anlamıyla kullanılan deyim, bu metinde Türkçedeki anlamına göre değil, tamamen Farsçadaki anlamına göre kullanılmıştır.

ḡadem ilerürek başu gökden aş
gêrû ḡalma ḡayvânlayın çekme baş (Kopenhag: 982. beyit)

(Daha ileri adım atıp göğü aş; hayvan gibi geri kalıp kafa tutma!)

boyun ver-: buyruk altına girmek

gerdan dāden: itā‘at kerden, muṭī‘şoden, teslim şoden.

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan *gerdan* ile Farsça “vermek” anlamına gelen *dāden* fiiliyle kullanılmaktadır.

bu düşmenler olursa saña kavī
boyun vermeyüp yağmalarlar evi (Kopenhag: 652. beyit)

(Bu düşmanlar senden güçlü olunca buyruk altına girmeyip evi yağmalarlar.)

dil yu-: “gönlünü yıkamak”, vazgeçmek, terk etmek

dil şosten: şarf-ı nazar kerden, dest keşiden.

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan ve “gönül” anlamına gelen *dil* ile Farsça “yıkamak” anlamına gelen *şosten* fiilinin birleştirilmesiyle kullanılmaktadır.

eger yatlu sözden dilüñ yuyasın
yeg andan ki yüz kez elüñ yuyasın (Kopenhag: 697. beyit)

(Kötü sözden dilini yıkaman -kötü sözden uzak durman- yüz kez elini yıkamandan daha iyidir.)

el yu-: kötü bir şeyden uzak durmak, onu yapmaktan vazgeçmek

dast shustan: to abandon (Steingass: s.521/1.sütun)

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan ve “el” anlamına gelen *dest* ile Farsça “yıkamak” anlamına gelen *şosten* fiilinin birleştirilmesiyle kullanılmaktadır.

eger ‘āşık-ısañ azıtma yolun
yuğıl Sa ‘di bigi garežden elüñ (Kopenhag: 448. beyit)

(Eğer âşık isen, yolunu şaşırma! Sa’di gibi kinden intikamdan uzat dur!)

elden қо-: elden bırakmak, terk etmek, bırakmak

ez-dest guzāšten: nihāden, dest berdāšten, ve guzāšten.
az dast guzashtan: to give up, to abandon (Steingass: s.521/1. sütun)

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan ve “el” anlamı taşıyan *dest* sözcüğüne Farsça *ez+* ablatif ekinin eklenmesi ve Farsça “bırakmak” anlamına gelen *guzāšten* fiiliyle Türkçedekine çok benzer bir yapıyla kullanılmaktadır.

*çü devrân geçüp kırka yètdi yaşuñ
şu başdan aşar çoğıl elden işüñ* (Kopenhag: 908. beyit)

(Zaman geçti ve yaşın kırka dayandı; artık yapacak bir şey kalmadı, işini bırak,-artık çabalama-)

*bu yolda azıtmaya ol gendüzin
kim elden kımaya kulāvuz izin* (Kopenhag: 21. beyit)

(O kendisini bu yoldan saptırmasın, kılavuzu takip etmeyi bırakmasın.)

göñül vèr-: sevmek, ilgi duymak.

dil dāden: ‘āşık şoden, ‘alāka yāften.
dil dadan: to inspire with courage, to heraten; to fall in love with; to allow, to permit
(Steingass: s. 531/1. sütun)

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan ve “gönül” anlamı taşıyan *dil* ile Farsça “vermek” anlamına gelen *dāden* fiiliyle kullanılmaktadır.

*bulara göñül vèrmeye ehl olan
ki dāyim düzenlikleridür yalan* (Kopenhag: 886. beyit)

(İşi bilen bunlara gönül vermesin; çünkü işleri hep yalandır.)

*göñül vèrme bu yèrde hoş yatma sen
çü günbedde kız tayınur ètme sen* (Kopenhag: 934. beyit)

(Bu yeri sevme, burada hoş yatma; ceviz kümbette kayar, yapma sen.)

oda ur-: ateşe vermek, yakmak

āteş zeden: sūzānīden, āteş enderzeden.

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan *ātiş* ile yine Farsça kökenli “vurmak” anlamına gelen *zeden* fiilinin birleştirilmesiyle kullanılmaktadır. Bu kullanıma ek olarak Türkçede isme +e datif eki eklenmiştir.

*atası kaçıyup düşermiş uda
düdüğini anuñ ururmuş oda* (Kopenhag: 440. beyit)

(Babası bağırıp çağırınca utanırmış düdüğünü ateşe atmış.)

tuş ol-: mutabık olmak, muvafık olmak, denk olmak

rū-be-rū şoden: muvācīh şoden, muḳābil şoden, nezdīk yek-diger āmeden.

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan ve “karşı karşıya, yüz yüze” anlamı taşıyan *rû-be-rû* ile Farsça “olmak” anlamına gelen *şoden* fiiliyle kullanılmaktadır.

nête ayruluk şabr-ıla ola tuş
ki geşsüzün ayruluk olur üküş (Kopenhag: 414. beyit)

(Ayrıklık nasıl sabra denk olur? Gönülsüz ayrıklık daha fazla gelir.)

uda düş-: utanmak

be-şerm üftâden: şermende şoden, hâlet-i şerm u hicâlet dest dâden

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan ve “utanma” anlamı taşıyan *şerm* sözcüğüne Farsça *be+* datif ekinin eklenmesi ve Farsça “düşmek” anlamına gelen *üftâden* fiiliyle Türkçedekine çok benzer bir yapıyla kullanılmaktadır.

atası kaçıyup düşermiş uda
düdüğini anuñ ururmuş oda (Kopenhag: 440. beyit)

(Babası bağırıp çağırınca utanırmış düdüğünü ateşe atmış.)

yele vèr-: mahvetmek, yok etmek

be bād dadan: to ruin, to destroy (Steingass: s.137/2. sütun)

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan ve “rüzgâr, yel” anlamı taşıyan *bād* sözcüğüne Farsça *be+* datif ekinin eklenmesi ve Farsça “vermek” anlamına gelen *dâden* fiiliyle Türkçedekine çok benzer bir yapıyla kullanılmaktadır.

nêçe devlet issi ki oyun-ıla
utuzup vèrür devletini yele (Kopenhag: 248. beyit)

(Nice devlet sahibi bir oyunla yenilip devletini kaybeder.)

nêçe kızıl altunı vèrür yele
ki bir bakırî altun êde-bile (Kopenhag: 394. beyit)

(Bir bakırî altın edebilecekken nice kızıl altını savurur.)

yüzün tûruş êt-: yüzünü buruşturmak, surat asmak, kaşlarını çatmak

rûy turuş kerdên: çîn ber ebrû efkenden, rûy-râ be ‘alâmet-i haşm der hem keşîden.
rûy turush kardan: to frown at, to be vexed with (Stengass: s.597/2. sütun)

Deyim Farsçada Farsça kökenli bir kelime olan ve “yüz, surat” anlamına gelen *rûy* ile yine Farsça kökenli “ekşi” anlamına gelen *uruş* ve Farsça *kerden* fiilinin birleştirilmesiyle kullanılmaktadır.

*dédi öldüğüm açlığ-ıla üküş
yég andan-ki ol yüzün éde turuş* (Kopenhag: 606. beyit)

(Dedi ki açlıktan öldüğüm çok olmuştur, yüzünü buruşturmasındansa açlıktan ölmeği yeğlerim.)

SONUÇ

Türk ve Fars toplumu geçmişten günümüze kültürel, siyasi, sosyal etkileşimine devam etmiş, birbirlerinin kültürüne pek çok yeni unsur katmış iki topluluktur. Bu etkileşimin en güçlü örneklerinden ve ispatlarından biri kuşkusuz dildeki etkileşimdir. Bu iki dil arasındaki ilişki muhtemelen Oğuzcanın henüz yazı dili olmadığı dönemde başlamış olmalıdır. Çok eski dönemlerden başlayarak bazı kelimeler Farsçaya geçmiş, aynı şekilde pek çok Farsça kelime ve yapı da Türkçeye geçmiştir. Farsçadan Türkçeye geçen bu kelime ve yapılarda Eski Anadolu Türkçesi döneminde Farsça orijinallerinden tercüme ya da adapte edilen eserlerin katkısı büyüktür. Bu eserlerden biri de Hoca Mes'ud'un kendisinin de eserinde belirttiği gibi anlama mümkün olduğunca bağlı kalarak Sa'dî'nin *Bostan* adlı eserinden çevirdiği *Ferhengnâme-yi Sa'dî Tercümesi*'dir.

Hoca Mes'ud eseri çevirirken bazı beyitleri kelimesi kelimesine çevirmiştir. Bu çeviri sırasında eserin Farsça orijinalinde bulunan deyimler de aynı şekilde Türkçeye aktarılmıştır. Her iki eserdeki benzer beyitler incelendiğinde Hoca Mes'ud'un çoğu deyim anlama odaklanarak çevirmek yerine kelimesi kelimesine çevirdiği görülür. Onun dışındaki deyimler de her ne kadar eserde aynı biçimde geçmiyorsa da Farsçada kullanılan deyimlerdir. Bu deyimlerin bazıları hem isim kısmı hem de fiil kısmı Türkçe olan Farsça birebir kelime karşılıkları bulunan deyimler (*el ayak ur- /dast u pā zadan* “çırpınmak, çabalamak”), bazıları da isim kısmı aynen bırakılmış yanına Türkçe fiil getirilerek oluşturulan deyimler (*ğuşşa yé- /ğuşşa ħorden* “kederlenmek”) olarak karşımıza çıkar.

Sa'dî'nin ve Hoca Mes'ud'un eserleri incelendiğinde deyimlerin hem Türkçe hem de Farsçada ifadeyi güçlendirmek için anlatımda sıkça başvurulan bir yöntem olduğu rahatlıkla söylenebilir. Benzer anlam ve yapıdaki deyimlere her iki dilde de rastlanması, aslında bu iki dilin ortak değerlerinin birbirine ne kadar yakın olduğunu göstermektedir. İki dil arasındaki deyim ortaklığı, iki toplumun yaşam ve düşünce biçiminin birbirine yakınlığına işaret etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Aksan, D. (1962). Anlam Alışverişi Olayları ve Türkçe, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 9, 207-273.
- Aksan, D. (2002). Anadilimizin Söz Denizinde, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2013). Türkçenin Gücü, Ankara: Bilgi Yayınevi. [ilk baskı: 1987]
- Aksoy, Ö. A. (1971-1976). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Büke, H. (2019). *Ferhengenâme (Kilisli Muallim Rifat ve Veled Çelebi)*, X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı, 349-352.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- Dekhodâ, A. (1931). *Loghatnâme*, Tehran: Tehran University Publication.
- Deny, J. (2012). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Çeviren: Elöve, A. U.), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi. [yeniden dizilmiş baskı].
- Derleme Sözlüğü*. (1963-1982) Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Dilçin, C. (1991). *Süheyl ü Nevbahar*, inceleme-metin sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Erkan, M. ve Özkan, M. (1998). Hoca Mesud, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul, 189-191.
- Ferhengenâme-yi Sa'di Tercümesi, Kitâb-ı ferheng-nâme ez güfiâr-ı Hoca Mes'ûd*, Det K ngelige Bibliotek, Copenhagen/Denmark. Cod.Turc. 20.
- Gülenç, H. (2010). *Ferhengenâme-i Sadî*, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Gülseven, G. ve Boz, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Haim, S. (1953). *Farhang Moaser Persian-English Dictionary*, Tehran: Farhang Moaser Publishers.
- Johnson, F. (1852). *Dictionary Persian, Arabic and English*, London: W. H. Allen and Co.
- Junker, H. & Bozorg A. (1965). *Persisch-Deutsches Wörterbuch*, Tehran: Kamangir Publications.
- Köprülü, M. F. (1926). Ferhengen me-yi Sadî Tercümesi yahut Muhtasar Bostan Tercümesi, *Türkiyat Mecmuası*, 2, 481-489.
- Logatn me-yi Dekhoda. Eriřim adresi: <https://www.parsi.wiki/>
- Merhan, A. ve Şan, F. (2016). *Eski Anadolu Türkçesi Notlar ve Metinler*, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Moin, M. (1997). *Farhang-e Farsi*, Tehran: İntiř r t- Edina.
- Muallim Rifat. (1340-1342 -M.1921-1922-). *Ferhengen me-yi Sadî Tercümesi yahut Muhtasar Bostan Tercümesi, Hoca Mes' d bin 'Osm n*, İstanbul:  mire Matbaası.
- Meninski, F. (2000). *Thesaurus Linguarum Orientalium, Turcicae, Arabicae, Persicae, I-VI*, (Yayımlayan:  lmez, M.), İstanbul: Simurg Yayınları. (İlk yayım M.DC.LXXX:1680)
- Olgun, İ. (1973). Farsça ve Türkçe Atasözleri ve Deyimler  zerine, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 20, 153-172.
- Redhouse, J. W. (1890). *Redhouse English-Turkish Dictionary*, İstanbul.
- Sa'dî-yi Őirazi. (1388 -M.2009-). *Bostan*, Tehran: Peyman.
- Sa'dî-yi Őirazi. (1980). *Bostan ve Gülistan*, (çeviren: Kilisli Rifat Bilge), 12. baskı, İstanbul: Zafer Matbaası.
- Stachowski, S. (1998). *Osmanlı Türkçesinde Yeni Farsça Alıntılar S zlię , Wörterbuch der neupersischen Lehnwörter im Osmanisch-Türkischen*, (yayımlayan:  lmez, M.), İstanbul: Simurg Yayınevi.
- Steingass, Franz Josef. (1892). *Comprehensive Persian-English Dictionary*, 8, London-New York.

- Şan, F. (2013). Ferhengnâme-yi Sa'dî Tercümesi'nin Kopenhag Nüshası Hakkında İlk Değerlendirme, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 23 (2), 203-222.
- Tarama Sözlüğü*, (1963-1977) .I-VIII, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tietze, A. (1999). *Wörterbuch der griechischen, slavischen, arabischen und persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch [Anadolu Türkçesindeki Yunanca, İslavca, Arapça ve Farsça Ödünçlemeler Sözlüğü]*, (Derleyen: Ölmez, M.), İstanbul: Simurg Yayınları.
- Zenker, J. T. (1866-1867). *Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch*, Leipzig: Strauss & Cramer GmbH.